

מינסק

* מינסק, בירת רוסיה הלבנה, אמנם לא נחשבה עיר חב"דית, כמו באברויסק או קרעמענטשוג, בהיותה מעוז חשוב של האסכולה ה"מתנגדית", בימי דור ה"ראשית" של החסידות, ואולם במשך הדורות פעלה תנועת חב"ד בעיר גדולה לאלקים זו, עד שרישומה בה ניכר היה היטב * תחילת ההשפעה החסידית ב"ויכוח מינסק" המפורסם של אדמו"ר הזקן ובביקורו הרשמי של ה"צמח צדק" * על מינסק היהודית-תורתית-חסידית של התקופה האחרונה, מובאת כאן עדותם של שלושה אישים דגולים – הרב הגאון ר' אלתר הילביץ שליט"א; הרב הגאון ר' משה צבי נריה שליט"א, והרב החסיד ר' בן ציון גרשוני שליט"א *

ד. שלמה

ביקור הנשיאים

לפני רד"ו שנה בדיוק, נערך ה"ויכוח הגדול" שניהל רבינו הגדול בעל התניא והשו"ע נ"ע במינסק. ה"ויכוח" שנמשך שבוע ימים רצופים, שבהם תירץ רבינו הזקן את כל הקושיות העצומות שהבינו לו גאוני מינסק, פעל כידוע שבשבו לליאזנא הלכו אחריו "ששים גבורים מבעלי התריסין וחריפי תנוח במינסק". בשיחות ורשימות כ"ק אדמו"ר מוהר"צ נ"ע תופס "ויכוח" זה מקום נכבד, ופרטים מאלפים ממנו ומהשלכותיו לדור ולדורות מובאים שם.

בעוד שהופעתו של רבינו הזקן, סגנון דברות קדשו, והגאונות העמוקה שבצבנה בהם, כמו הדרת פני קדשו המאוימים, הדחימה את הציבור המתנגד לחסידות, והדיעה על התוצאות המרעישות גרמה גם ליחרסם "מחדש, הרי בשנים לאחר מכן, ביקר במינסק רבינו בעל ה"צמח צדק", והפעם י"ע מי מנוחתו, בתרועות כבוד ובהדרת מלכים.

מינסק, בירת רוסיה הלבנה, אמנם לא נחשבה עיר חב"דית, כמו באברויסק או קרעמענטשוג, בהיותה מעוז חשוב של האסכולה ה"מתנגדית", בימי דור ה"ראשית" של החסידות, ואולם במשך

הדורות פעלה תנועת חב"ד בעיר גדולה לאלקים זו, עד שרישומה בה ניכר היה היטב. ביקורו הרשמי של רבינו בעל ה"צמח צדק" במינסק, בה נתקבל ע"י גדולי גאוני ליטא – ובראשם הגאב"ד דמינסק בעל ה"נחלת דוד" – בכבוד עצום, הותיר רישום עמוק ונשאר חרוט זמן רב על לבות גדולה וחכמים של מינסק.

לימים פרסם ה"נחלת דוד" בספר השו"ת שלו (סימן ל"א) אגרת תורה ששיגר אל רבינו נ"ע: "שלוש וכת"ס לכבוד הרב המאור הגדול הגאון המפורסם, עין העדה, רבא דעמא מדברנא דאומתיה, קדוש יאמר לו, מוהר"מ נ"י ולכל הנלוים אליו בצלו צל חכמה והיראה".

יחסי הכבוד וההערכה שרחשו לרבינו נ"ע מנהיגי היהדות הליטאית, ומאידך פעילותו התורנית-חסידית של דמויות חב"דיות ששכנו בה, עשו במשך הדורות את שלהם. הפעילות החב"דית הגיעה במינסק לשיאה דוקא בתקופות האחרונות שהיו קשות ליהדות.

יחסו של "הגדול"

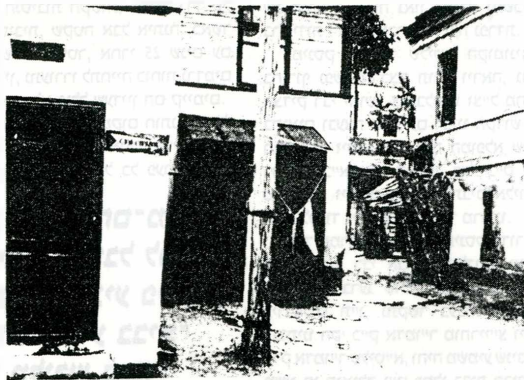
גם הגאב"ד לאחר ה"נחלת דוד", הוא "הגדול", הגאון רבי ירוחם יהודה ליב פרלמן

זצ"ל, שהיה מגדולי תאונים בדור, לא נלחם חלק בשום דבר שעלול להתפרש נגד החסידים, ואדרבא, בספרו של ר"מ הלפרין "הגדול ממיונסק" שרק לאחרונה נדפס מכת"י, הוא מספר כי "לא התנגד מעולם בפועל לחסידים ולא לרצון היה לו בדבר איש סרה עליהם".

"הגדול" אף התחתן עם חסיד חב"ד. חתנו הבכור היה הגאון רבי אליעזר רבינוביץ שמיאל מקומו אחריו כגאב"ד מינסק, השני הגאון בעל "דבר אברהם" מקובנא זצ"ל, ואילו השלישי היה הרב החסיד הגניז ר' זאב וואלף ביחובסקי זצ"ל, בנו של חתניו המפורסם ר' חיים אליעזר ביחובסקי זצ"ל, וגם הרביעי היה בן למשפחת תומארכין.

לאחר פטירת הגאון ר' אליעזר רבינוביץ הגאב"ד זצ"ל, נתמנה אחריו הגאון החסיד המפורסם רבי מנחם מענדל גלוסקין זצ"ל איש חב"ד, כגאב"ד מינסק המעטירה, אחר כך שימש כגאב"ד לינוראד.

הרב גלוסקין זצ"ל שהיה גאון עצום וחסיד גדול, היה ממקורשיו של רבינו הקדוש אדמו"ר מוהר"צ נ"ע ופעל תחת הדרכות להרבצת התורה והחסידות בתנאים הקשים ביותר. חלק מעבודתו הענפה בשטח זה משתקף בספר "תולדות חכ"י

בית הכנסת האחרון במינסק

"אור גנוז"

על אישיותו ודמותו של הגאון רבי מנחם מענדל כותב הסופר החרדי הנודע ד"ר הלל זיידמן הי"ו:

"במשך זמן קצר יצא שמו בעולם התורני כגדול בתורה, שנהירין לפניו כל שבילי תורה שבעל פה ושכתב, ראשוני הפוסקים ואחרונים, ולא בלבד בקיאות עצומה היתה כאן, כי אם גם הבנה עמוקה בדעת ובחשכל, בהגיון בחיר ובשכל הישר. הוא לא גרס פלפל בעלמא – אף שהקשיב לפעמים לחידושיהם של רבנים מסוג זה – לשם שעשוע בלבד. בשבילו העיקר היה: לחדור לכוונה דברי חז"ל, לברר דעותיהם ולהבהיר את ההלכה. הוא העמיד את עצמו מן הצד, בצל הדברים, ולא ניסה להטביע את חותמו על רעיונותיו וחידושיו, כאילו לא הוא שהניח את ההנחות והסיק את המסקנות, כי אם הוא טבועים בעצם העניינים והתקיימו מעצמם, ללא נחיצות ההערבות כלשהי מצד איהו נורם מן החץ... לא היה בו כלום משיבית הרצון הטבעית של מחדש ומתבר."

כי מצניע לכת היה לא רק עם אלקיו, כי אם גם עם תורתו. היתה בו מידת התאפקות. לא הוהיר ולא הדרין, אורו היה טמון בפנימיות נשמתו והיה גנוז במכמני נפשו. לא הרבה לכתוב חידושי תורה, כי אם רשם פעם בפעם איהו עניינים הנוגעים לבירור הלכות. בוודאי מדברים אלה היו מצטרפים לספר, שאותו היו מצביאים אח"כ תלמידיו ומוקיריו, אבל הוא לא היה טיפוס של "מחבר מקצועי", של אדם שעלול לחשוב ולכתוב ככוונה והבנה תחילה, למען חבר חיבור ולהוציא ספר. כי מעולם לא חשב על "הופעה", לא באופן אישי ולא בספר."

גם בשיחה בענייני תורה העלים את אוצרות בקיאותו ואת עומק הבנתו, עד שנראו רק ניצוצות של נדלותו בתורה, וקשה היה לעמוד על כל היקפה של משנתו ורבת'הענינים ורחבת'השטחים. הוא הגביל את דבריו רק למח שהיה שייך לעצם העניין, שבו היה דן, ואף לא קרא ריכנס בנקודה העיקרית, ללא סטיה כלשהי, ללא "דרך אגב" והערות "מענייני לעניין באותו עניין". גם התחמק מלהביע דעה ב"שיחה בלימוד" אם לא חללה למעשה. בוודאי שהיה רחוק תכלית הריחוק מהפרכת סברות של אחרים, משמץ של ההתפמסות לשם קניסור. כל גמלתו היתה ללמוד וללמד עד מנת לעשות."

הוא מציג בתוכו שתי סגולות המנוגדות כלוארה: פיקחות יתירה, ויחד עם זאת משטות נפלאה. היתה בו חכמה והבנה חדרות למעמקים, אך הן לא סיבכו אותו בסיבוכים של בבורת "עג על גג". היה ניצב תמיד על קרקע מוצקה.

לחזיק מעמד עד יעבור זעם, להציל את כל הניתן להציל למען הקים שארית לקדשי ישראל.

בתקופת מעבר

בתקופת מעבר זו, בשנות העשרים הראשונות, מילא הגרמ"מ גלוסקין תפקיד רבי'ך. סגולותיו האישיות, רגש הכבוד שעוררה אישיותו מצד אחד, למהגיר רוחני, המורשש מדורות בהמונים,

הוא חדר לעניינים שדן בהם באופן ישר וישר, בעמקות ולא בעקמימות, באובייקטיביות יתירה ללא כל משפט קדום ונגיעה צדדית, שמשמעותה כאן היא לאו דווקא חמרים, אלא רוחנית, אינטלקטואלית. הוא ניגש לכל ענין ללא עמדה קבועה מראש, כי אם בגישה של מתבונן מן הצד, חוקר בלתי-מושחז, המנתח באיזמל של הניזון בריא וישר.

עוד שתי סגולות היו לו, שבדרך כלל אינן מחלכות יחד, רחן: חכמת הנפש ואהבת הבריות. הוא הכיר אנשים לפי מבט ראשון וחדר בפיקחות לסתר'נפשו של הזולת. חזירה זו לא הפריעה כלל ולא צמצמה את אהבתו לאנשים שבאו איתו במגע. יחס זה לא היה, כמבקרים רבים, פרי תמימות, אלא תוצאה של הבנה, הבנה סלחנית לחולשותיהם של הבריות ולחסרונותיהם. היו אלה גם פרי רצון ען להיטיב במידת החסד, המיוסדת על אדני מוסר היהדות. לא חולשה היתה כאן, כי אם גבורה.

גם ניימוסיו הנאים לא נבעו מגיוונים חיצוניים, כי אם מאופיו האציל. רחוק היה מהמעמדת פנים כלשהי, כי היה כולו איש הכנות והישרות. גם לאחר שהוקם שלטון הסובייטי, והקומוניסטים היהודיים ה"ייבסקים", הסתערו על כל קדושת לעם ישראל, היה הרב גלוסקין יכול להחזיק מעמד במשך זמן ארוך למדי, ולמלא תפקיד חשוב בחיים היהודיים בקהילות, שבהן שימש רב ובאיור כולו, כפי שמסר לי גיסו הרב ר' שאול ליברמן, "יבדל לחיים."

היתה זאת תקופה מבולבלת ומפוזרת בקרב ההמונים היהודיים. רבים היו תועי הדרכים, וגבולי הנפש. ערכים עתיקים ומקודשים נחרבו, אבל העולם החדש של המשטר הקומוניסטי עוד לא התגבש. השלטון הערני והאכזרי עדיין לא הצליח להשתלט על כל תופעות החיים המגוונים של יהדות רוסיה. מאידך, הבנין עתיק הנוצני לא במרהר התמוטט תחת המהלומות הכבדות והלחץ התמידי של המשטר. עדיין חיתה חלק רבים התקווה, שסוף סוף ישאר לפיטה חלק ניכר של החיים הדתיים, וגברה הדעה שיש

**"ויכוח מינסק" שניהל
אדמו"ר הזקן במינסק
נמשך שבוע ימים
רצופים, שבהם תירץ
רבינו הזקן את כל
הקושיות העצומות
שהבינו לו גאוני מינסק,
ובשובו לליאזאנא הלכו
אחריו "ששים גבורים
מבעלי התריסין וחריפי
המוח במינסק"**

יחס שלא חוסל בפעם אחת, והקשר בין הציבור והרב שלא במהרה נותק – היו הגורמים שאיפשרו לו להמשיך בפעולותיו במשך השנים הראשונות למשטר הסובייטי. גם חכמתו עמדה לו לנחל את העניינים בנעום הליכות, בטוב טעם ובוהירות, בהתחשב עם המהפכה העצומה שחלה לא רק במשטר, כי אם גם במהלך מחשבתו של העם. ככה עלה בידו לרוער גרעינים של נאמנות

ליהדות חרף הנסיבות הקשות, לסלול דרך של התנגדות פאסיבית, שקטה אבל איתנה. כאשר חל שינוי כלשהו במשטר, אחרי 25 שנים עם מותו של סטלין, נתעוררו לתחייה כוחות נרדמים ביהדות זו שאיש לא פילל שעדיין הם קיימים. בהיותו במינסק כממלא מקום חותנו הגדול, הגאון ר' אליעזר פילמאן, אחרי פטירתו של זה, פעל נכקודת המוקד של כל פעולה דתית

הרה"ק רבי מנחם-מנדל מוויטבסק, נתקבל למגיד במינסק. אך הגיע פסח שני, הוא הופיע בבית הכנסת מלוכש בבגדי לבן חגיגיים כמנהג האדמו"רים. למרבה הצער, חל אותה שנה פסח שני ביום צום של בה"ב, ומשראו בעלי הבתים את המגיד שמראהו כ"חתן בין האבלים", הרגישו הדבר ביותר, והם עמדו וגירשוהו מן העיר...

בחשכת הזמן. ה"ייבסקים" לא העזו לנוע בו במישרין, אף שלא התמיצו שום הזדמנות להצר את צעדיו בעקיפין. הוא שמר על הכשרות ועל צרכים דתיים אחרים, וגם התאמץ לאפשר את המשכת הלימודים ב"תלמוד תורה", ולוא גם במידה מועטה. התפילות בבתי הכנסת התקיימו, ורבים היו המתפללים – אם כי הנוער עזב ברובו את בתי התפילה.

במשך הזמן נוכח לדעת, שקיימת אפשרות של פעולה יותר נרחבה בוירה ארצית בלנינגרד, עיר הבירה לשעבר, והוא קיבל את הזמנת ראשי הקהילה, ליתר דיוק, ה"יעדי", שמילא תפקיד דומה, ועבר ללנינגרד. שם הנביר את פעולותו במידה רבה, והרחיבה על פני נקודות אחוות ברחבי רוסיה.

בשליחותו של הרבי

המשפיע הנודע, המשכיל והלמדן המובהק, רבי **אברהם ברוך פנזר** זצ"ל, שימש רבס ומאורס של חסידי חב"ד במינסק בה פעל בשליחותו של הרבי הקי יע. פעלו הגדול

של הגרא"כ שהיה גאון בתורה ומשכיל עמקן בחסידות ראוי שייכתב ביריעה נפרדת.

במינסק שלאחר שלטת הקומוניזם, פעל בחירוף נפש להרבצת תורה ויראה, גם הגאון הנדיק רבי יהושע צימבליסט זצ"ל מהוראדא, בתואוס ובצעה אחת עם רבני הקדוש אדמו"ר מהורייצ זע"א קברניטה המופלא של יהדות רוסיה. ב"גארות קודש" של כ"ק אדמו"ר מהורייצ זע"א מופיעים מתנבים אלו כו הוא זוכה לכבוד ויקר גדול ביותר מרבניו.

אחד ממרבצי התורה במינסק בדור האחרון היה הגה"צ רבי אברהם גולדברג זצ"ל ראש הישיבה ב"ברעג שול", שאחר כך ניצל ועלה לירושלים ת"ו, נתקשר בעבודות אהבה עם רבותיו הקי כ"ק אדמו"ר מהורייצ זע"א ובלחטי"א כ"ק אדמו"ר שליט"א, והיה משמיע שנים ארוכות משא חן הגאולה י"ט כסלו בבית הכנסת חב"ד בשכונת "מזכרת משה" בעיה"ק ת"ו.

ועדיין שרשרת הפעילות התורנית חסידית נמשכת. למרות המצב הקשה בשמונים השנה האחרונות, התנהלו חיי תורה וחסידות עד לשנים האחרונות ממש, אף כי בתנאי מחתרת, בהדרכתם הישירה של רבותינו הקדושים קברניטי הדור, כ"ק אדמו"ר מהורייצ זע"א ובלחטי"א כ"ק אדמו"ר שליט"א, וגם לאחר

כולל "מבשרת ציון", הרב הגאון ר' **משה צבי נריה** שליט"א רבם של אלפי תלמידים שכונו גדול בכתב ובעל פה, הוגה ומחדש, והרב החסיד ר' **בן ציון גרשוני** שליט"א, משורר וסופר ירא אלקים כולו יקוד אלו לה' ולתורתו. כל אחד מנקודת ראווה הוא.

מספר הרב ר' אלתר הילביץ שליט"א:

"קיימתי את לימודי המחתרתיים ביהדות פינלנד שנותן במינסק, בהיחבא מן השלטונות הממשלתיים, הצבאיים והאזרחיים, וביניהן בבית"כ "שואבי מיס" שהתקיימה בו ישיבה מחתרתית של הרב ר' יהושע צימבליסט (הורודור) שהייתי נכנס לשם באחת הפינות, ור' יהושע צימבליסט ז"ל היה מקרב אותי. השואבי"מים שול"י היה במינסק של אותם הימים שלפני מלחמת העולם השנייה, ברחוב שנקרא באדיש "שלאס נאס", וברוסית "אמסקאוווא אוליצא", כלומר: רחוב המבצר, כנראה משום שבמינסק הקדומה היה שם המבצר על גבולה של מינסק. בתקופה ההיא למדו ב"שואבי"מים שול"י גם הרב ר' שאול ישראלי (איזראעליט) שליט"א, וגם הרב ר' משה צבי נריה (מנקין) שליט"א שהיה נקרא "דער קרוטשער" ועל שם עירו, כשם שאני נקראתי "דער זשענבערג" על שם עירי. עוד פינה אחת הייתה ב"בילומקעס קלויז",

בית כנסת במינסק

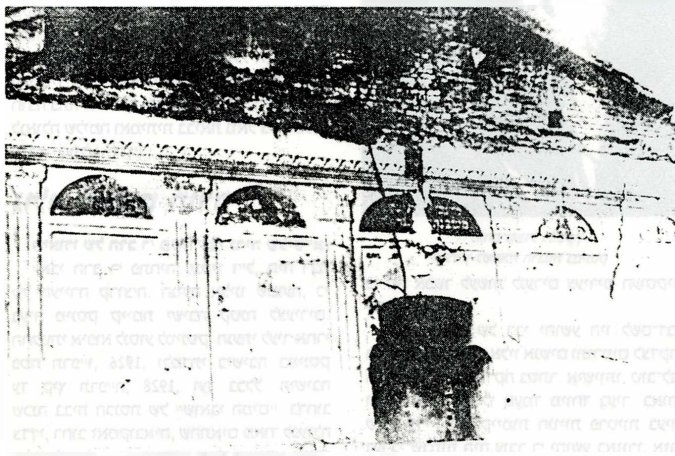
שאף לשם הייתי נכנס לאחת הפינות. ב"בילומקעס קלויז" התקיימה גם פעילות האגודה המחתרנית "תפארת בחורים" שהייתה מחברי הנהלה (אחד עס ראובן שווארץ ממנינסק, וקצנלסון מכברויסק. אחד מן החבורה היה ר' משה אהרן ריף ז"ל, שעלה לאה"ק, ליישבת חבורון והיה מהרוגי תרפ"ט. הי"ד). ובו בזמן הייתי כעין מזכירו ואיש סודו של המרא דאתרא של מינסק, הגר"מ גולוסקינ ז"ל. מהר"ר מנחם מענדל גולוסקינ היה מגדולי הרבנים וגם מחשובי חב"ד, ובאותן השנים הקשות ברוסיה הסובייטית היה בקשר אמיץ עם כ"ק אדמו"ר הריי"צ נ"ע בהנהגת יהדות רוסיה, ורבות פעל, ואני הייתי

ששוב נפתחו השערים קיימת פעילות ניכרת במינסק, שבה קיימים מוסדות חינוך של חב"ד בהנהלת "עזרת אחים".

עדושים של בני מינסק

על מינסק היהודית-תורתית-חסידית של התקופה האחרונה, מעידים שלשת אישים גדולים החיים אתנו חיוס בארץ הקודש ת"ו, לאור ימים ושנים טובות: הרב הגאון ר' **אלתר הילביץ** שליט"א, דמות תורתית מרשימה ומחבר פורה, בעל ארבעת הספרים "חקרי זמנים" ומרבצי תורה לפני תלמידים מקשיבים בשיבת

"למשיבת נפש היתה לי הבשורה כי ... אצלנו מצא חן בעיני כולם במארגיניראשצי ובחירת לרב ביחזקיס של חכמים ונבונים, תקדמן ותבואן כרבותי אשר לבי לו יהמה יאמץ ה' כוחך וחיותך באור תראה, ועם ד' החצת לעשות לטובתך ולטובת הקהלה, הלא דוע ותבין אשר לפניך בעת הזאת ללמד דעת העם לפקוד עיניהם ולחקיכם לראות באור תורתנו ויסירו אונם משמוע מקול הזמן.

קיר של בית החכמים האחרון במניסק שצולם לפני הריסתו

"שמעתי כי מחבבים את השיעור בגמי שכת"ר לומד עמהם ונהנים מדרשותיו ושומע גם אני. יאהובו מקוריו ומברכו יעקב קלמס "חופ"ק מאסקוואו"

המאבק והעליה

"במאבק עקשני, לאחר אחד עשר סירובים במשך למעלה משלוש שנים, ובין הסירובים גם שלוש פגישות עם נשיא ס.ס.ר. קאלינין, שבזמנו היה הסדר, שהיה מקבל ב"בית פתוח" את כל אחד ואחד שהיו עומדים בתור, והיה מסתכל בבקשה והיה נותן את תשובתו. לי ענה בכל פעם, שעוד ידעו מחדש בבקשתי, והבטיח שאקבל את רשיון היציאה הממונה על תשובת רשמיות בשטח הבקשות לעלוו את ססי"ר היה פקיד, בעל נטיות אנטישמיות, בשם חורווינשץ, בחדר מס' 7, בבית ה"יווצק" (=הועד המפל המרכזי הכל-רוסי), וכל הבטחותיו של קלינין היו לשווא. זכיתי לקבל "זאגראנצי" פספורט" (=דרכון של חוצה לארץ), בהשתדלותם של מאדאם פשקובה, אשתו של הסופר הרוסי מקסימ גורקי, ושל מייכאל לבוביץ' ויאנווה, שהיה נציג הצלב האדום הפולני ברוסיה הסובייטית, שהשינו שחורים של ארבעה יהודים, שביניהם הייתי אני (וגם הגיר אשר קירשטיין ז"ל, חתנו של הנהי"ר ר' יהושע הורודנר ז"ל ממניסק, ובהגיעו לאה"ק היה רבה של עמולה).

מאז שעליתי לארץ הקודש, כאמור נתחדש הקשר שלי עם אדמו"ר הרייז' נייע, כהמשך

חתנא דבי נשיאה, ועמד להצטרף כבן משפחה לאדמו"ר, והתעודה היתה לסלק קושי מסויים. ואם כי הקשר הישיר עם אדמו"ר הרייז' נפסק לאחר שעזב את רוסיה, מכל מקום הפגישה הרביעית הזו עם ליובאוויטש עדיין נמשכה כמקודם במניסק, כשהמשכתי לנהל "חיים כפולים", שהתחלתי בהם: מצד אחד גיסי הרב ר' אברהם ברוך נייע שהיה כל כולו התנלמות חב"דית, ובכל הווייתו היה התגשמות של

אצלו כבן בית, ושתף אותי בפעולותיו, וגם הסמיך אותי. פעילות זאת היתה בשידועת אדמו"ר הרייז' נייע. ובמניסק היה מאסרי הראשון, אחד מהמשיה מאסרים שנאסרתי ברוסיה הסובייטית. הרבה נדדתי ברוסיה הסובייטית בלימודי יהדות במחברת ובמקביל לשירות הצבא, ובמקומות נדודי היה המשכה של הפגישה עם ליובאוויטש, וגם כשהלחתי בלימודי המחברתיים בשכילים פתלתלים כדי להיות מוסמך לרבנות, ונסמכתי על ידי רבנים גדולים וביניהם, כאמור, הגאון ר' מנחם מענדל גלסקין ז"ל והגאון ר' יהושע הורודנר ז"ל - הרי אחת חסימכות היתה בהסכמתו של כ"ק אדמו"ר הרייז' נייע, כי באחת מתחנות נדודי הגעתי לעיר אלעקסאנדריא (מחוז קרמנצ'וג, אוקראינה הסובייטית), מקום רבנותו של הגאון החסיד ר' גרשון חן ז"ל, מטובי תלמידי יתומכי תמימים ומגדולי תלמידיה בהוראה (עלה לאה"ק והיה חבר הבי"ד בחיפה ולעת זקנה השתכן בשיכון

"בישיבה שלנו במניסק

היה בחור אחד, ליפא

מבוברויסק, שאביו

היה הדיין החסידי

בעירו. והוא אירגן קבוצת

בחורים הלכה אל

"ליובאוויטשער שטיבל"

ושם למדנו "תניא" כמה

פעמים בשבוע"

מסירות הנפש החב"דית, ומן הצד השני הפגישות האחרות, שהם לימודי ב"אידפנדטניקום" (=הטכניקום האידי הפדגוגי), ולאחר מזה האוניברסיטה במניסק, וכל הנובע מן המקומות האלו.

הקשר עם אדמו"ר הרייז' נתחדש, כאשר זכיתי לעלוו את ברית המועצות. ביום רביעי י' במנחם אב שנת תרצ"ו, באניה "יעניקודא" מאודיסה, והגעתי לארץ הקודש ביום ה' ח"י מנחם אב במל חיפה.

שנים אלו של שחתי ברוסיה הסובייטית, מאז התחלתי בנדודי במניסק, היו שנים קשות של מאבק וניסיונות, ובהן "זכיתי" בחמישה מאסרים, על ידי השלטונות ברוסיה הסובייטית. הראשון בשנת תרצ"ו במניסק על ידי הג.פ.א.; והאחרון בעיר מולדתי זמבין, בתמוז תרצ"ו, כשאבתי להשתטח על קברות אבותי, לפני שעזבתי את ס.ס.ר. המאסרים היו במקביל לנדודי, וגם במקביל לשירותי בצבא, ובמקביל לנדודי בתוך מוסקבה, שעשיתי בה למעלה משלוש שנים, ומילאתי תפקיד רבנות בביה"מ "מירנו-רושצ'ה" במוסקבה (שכיום הוא המועד החב"די וישיבת "יתומכי-תמימים"), בברכתו של הגר"י קלמס ז"ל, רבה הראשי של מוסקבה, שכתב לי אז את המכתב הבא:

"בעה"ה עש"ק במדר תרצ"ג מוסקווא "כבוד ידידי הרב המאוהב וכולו מחמדים עדיו לנאון ולתפארת ר' אלתר גילעוויץ נ"י בן צדיק בר פחתי הרה"ג מנחם מנדל בר דזמבין ד' עליהם חיו.

חב"ד בירושתיי, ושם נסתלק), וגם הסמך אותי, בהסכמתו של אדמו"ר הרייז' נייע.

הפגישה עם הרבי

"יולת הכותרת של פגישה זו עם ליובאוויטש היתה בהיותי אצל אדמו"ר הרייז' בלינגראד באותו חודש תשרי תרצ"ח לפני שעזב את רוסיה, ונכסתי אליו ליחידות, וגם בהתוודעות בשמחת תורה, האחרונה ברוסיה הסובייטית, זכיתי בתשומת לב ממנו בברכה מיוחדת במעמד הנוכחים. וראוי להזכיר דבר, וחבל שאינו זוכר את פרטי המקרה, ואין לי מקום אחיזה להזכיר. באחד מימי חול המועד סוכות של אותה שנה, לפני שאדמו"ר הרייז' ומשפחתו עזבו את ססי"ר, בשעות הבוקר (כמדומני, עוד לפני התפילה), נתבקשתי להצטרף לעוד צעיר אחד (כאמור אין לי קודמות אחיזה להזכר בפרטים), לסעוד בדאיפות לאיזה משרד ממשלתי (כמדומני: בית העירייה של לינגראד), שאותו צעיר היה צריך להעביר תעודה מסוימת בשביל נסיעתו של כ"ק אדמו"ר שליט"א, שהיה אז מיועד להיות

הפגישה הרביעית שלי עם ליובאוויטש, ורבים הם המכתבים שקיבלתי ממנו. המכתבים נכתבו בנעימה אישית וידידותיים מאוד, כהתעניינות ובהערכה. ויש אשר עד המכתב הוא כלי. במשך הזמן מאז היו לי הזדמנויות להיות אצל כ"ק אדמו"ר שליט"א, עמו נפגשתי עוד בלניגרד בהיותו מיועד לחדי"ן, בבית הרב מלוגא, וכן בקשרי מכתבים, והגני מתפלל להי יחד עם כל בית ישראל שישלח ברכתו ועזרתו מקודש לכ"ק אדמו"ר הגה"ק מרמז ורובא מנחם מענדל שליט"א שיאריך הש"ת ימיו ושנותיו בסוב ובבריות נופא ונהורא מעליא, ושיזכה להמשיך להנהיג את בית ישראל ולהפיץ מעינותיו חוצה בתורת הנגלה ובדאית, ובימיו ובימינו נוכח לאנאלה שלמה ואמיתית בבית גואל צדק משיח צדקנו בעגלא ויד"ן

גולה למקום תורה

תיאורו של הרב ר' משה צבי נריה שליט"א:

"אבי הרב ר' פתחיה מקנין ז"ל, היה רבה של העיירה קרוצ'ה. הגיעה אלנו שמועה, כי בעיר מינסק קיימת ישיבה קטנה לעצירים. החלטתי אימא לסווע למינסק. הגעתי לעיר אחרי פסח תרפ"ו, 1926, ולמדתי בכישה במינסק עד קץ תרפ"ח, 1928, ועד ככלל הישיבה שכנה בבית הכנסת של "שואבי המים". ברחוב צד"ק, רחוב זאמקובאיה, שהתאים מאוד לפעולה בלתי-ליגאלית. גם הוזהרנו שנלך בצוותא זוגות זוגות ולא בקבוצות, מחמת עלנא כישא של השלטונות. בראש הישיבה עמד הרב ר' יהושע צימבליט (הורודנר). הוא היה מייסדה ומנהלה והאציל עליה מרוחו. לפעמים היה מגיד "שיעור". אבל הישיבה הקבוע ניתן יוסי-עלידי הרב ישראל יהושע לייבוביץ ז"ל מראגול, תלמיד-חכם מובהק וסביר מצוין. המשיגה בכישה היה רבי יצחק טוביה גולדין מקומארנקה. צעיר מאוד היותו אז, זמן מל לאור, יב"ר המצוה" שלי, וכשמדתי בפני ר' יהושע הורודנר, התרשמתי שהוא כבן שבעים שנה. זקן לבן יורד על פי מידותיו, מניו רענות וסמכות וכולו שופע אצילות. יחסו החם והאבהי אלי, נער שגלה למקום תורה, שמור בזכרוננו עד היום. תיאורתי את אישיותו בקובץ-זכרון שיצא לכבודו בירושלים אחרי מלחמתו.

בישיבה זו למדו כשבעים תלמיד בגילים 17 - 13 שנה רובם היו יוצאי העיירות שסביבה: דוקור, איהומן, קוידאנוב, זאסלאב, אוזאד ובוברויסק, ומיעוטם בני העיר מינסק נופא. רובם היו בני בעלי-בתים ומיעוטם בני בעלי-מלאכה, קונסטארינקים בלע"ז, שרצו להקנות תורה בלניהם.

היינו מתכנסים למעלה בעזרת הנשים ונועלים את הדלתות מפניהם בעת השיעור, שההקיים משעה 8 עד 10.30 לפני הצהריים. תלמיד אחד היה צופה מבעד החלון ומהיורא אם היה מגיע לסביבה אדם זר חשוד. אזי היה ראש-הישיבה יורד בסולם מעזרת הנשים לבית-הכנסת למטה, ואז היינו נשארים למעלה. כל לו היה מוצא אותו וישיבים ולומדים, לא היינו צפויים למאסר,

ר' מנחם מענדל גולסקין
האחרון לשושלת הרבנות במינסק

כי מה אפשר לעשות לעצירים צעירים הוסקסים לבדם בתורה.

מעשי-החסד של רבי יהושע היו לשם-דבר במינסק. היו באים אליו אנשים ותורמים לצדקה, והוא היה מחלק צדקה בסתר. אישיותו, טוב-לבו וימחותיו היקנו לו מעמד מיוחד בעיר. באותן שנים עדיין היו קיימות חנויות פרטיות בעיר. בערב-שבתות היה עובר ר' יהושע באזור, אזור נאמיגה, מקום המסחר המרוכז, והיה מכריז: "יהודים, שבת, שבת", ועם עברו התחילו כל החנויות להיסגר.

סעף לישיבה שלנו היה בבית-כנסת הסמוך, שקראוהו בשם "רי איסריס חדר", ושם לימד תלמיד-חכם צנוע, הרב ר' שלום הורוביץ. וזהו הגיע לישראל, והעמיד בני תלמיד-חכמים. תקימת ישיבה לעצירים גם ב"ברעזשול", וראש-הישיבה היה הרב אברהם גולדברג. כמו כן שימש שם ר' אויזק רבינוביץ, תלמיד מוסר. טבארדוק, כמשיג ומשוחח בדברי מוסר. הוא היה ירא-שמים וכל דבריו מלאי התלהבות. לבית-כנסת זה קראו "ברעזשול", כאשר היה על חוף הנהר. שם פרע גם הרב מקרמנציו, הרב ר' אברהם יצחק ברמן, שבסוף ימיו עלה לירושלים.

הקשר עם הרבי

"באותו זמן כ"ק אדמו"ר מליובאביץ, רבי יוסף-יצחק שניאורסון, הגניג פעולה ענפה מאוד. הוא פתח ישיבה בנעול ובמקומות אחרים ועמד בקשרים עם ד"ר יוסף רוזין. בא כוח ה"היגיוני" ברוסיה. בימים ההם היה ה"היגיוני" כשר בתכלית ברוסיה הסובייטית, כאשר הוא הורגים מיליוני דולרים לשם התישבות יהודית בבירובינגאן, וכן העליו השלטונות עין מקשרי ה"היגיוני" עם יהודים אזרחי רוסיה. כנראה, קיבל הרבי מליובאביץ: כספים מד"ר רוזין. הרבי ראה את עצמו כפרטונם של כל יהודי רוסיה, בין חסידים ובין מתנגדים. הוא היה אומר: "בימינו קיימים יהודים כשרים ויהודים שאינם כשרים, וכל

העסק בתורה צריך לעזור לו". ואמנם נסע אליו פעם רבי יהושע הורודנר, לפטרבורג, להשיג דרכו כספים כלשהם להחזקת הישיבה שלו, אף על פי שמיוסס היתה עיר של מתנגדים ברובה. גם רבי מוסקבה, הרב ר' יעקב קלמס ז"ל, היה כנראה מקבל כספים מאת ה"היגיוני", ותומך ברכנים שנאלצו להתפטר ממשורתם ולעזור את קהילתיהם, וחיו חיד-חזק במוסקבה (הרב קלמס עלה לארץ והיה חבר בית-הדין הגדול של הרבנות הראשית).

על מה התקיימו? בשעתו כבר בטל היה מנהג של אכילת "ימים" אצל בעלי-בתים, פרט לחגים ולשבתות, כאשר כל בעלי-בית התכבד בכבוד כ"ר ישיבה הסמוך על שולחנו. התקינו לו מסעדה ברחוב טורובאיה בביתו של ר' פנחס רוזין, אביו של ר' משה רוזין, בעל חנות-רהיטים, שהיה אחד הפעילים למען הישיבה במינסק. אכלו שם צהרים, התלמידים שמחוץ לעיר, כשתי משמרות. לילי העיר מינסק אכלו בבתי-הסם. ארוחת בוקר היו מכינים לנו בבית-הכנסת של ר' איזר, והיא כללה: תה, לחם, חמאה וריבה. והיה זה דבר נכבד בתנאי הימים ההם. פרובלמית היתה ארוחת הערב, כשכל אחד נטל לטפל בה בעצמו. שאלת הדיור נפתרה בקלות. בימים ההם פורסם החוק על מיכסה של מטרים מעוקבים לכל נפש בדירה. האנשים חששו שיכניסו לחם לזירותיהם כגני בלתי רצויים, רשמו אפוא בחורי-ישיבה כדירים בבתיהם ושיכנו אותם, ועל-ידי כך נפטרו מהפקעת דירותיהם. אני מצאתי לי דירה אצל

המשפיע האחרון שנשלח

למינסק ע"י כ"ק

האדמו"ר הרש"ב נ"ע

היה רבי אברהם ברוך

פעוונער מפאצ'עפ. הוא

היה נאמן בית הרבי,

גדול בתורה ובחסידות,

רב כשרונות ובעל מרץ.

בשל רעותו נאסר על

ידי הגפ"א

משפחת קליבנסקי, שותף לבית-מסחר לסיגריאות, שעדיין פעל באותו זמן, שהיה היה זה בתקופת הנא"פ. קיבלתי חדר יפה מרוחה. כשהייתי חוזר מהישיבה היתה סבתא מכינה לי כוס תה ופרוסת לחם, ללא אלק לישון רע חלילה. כספים מצומצמים להחזקת המסעדה נתקבלו מתרומות של בני העיר, וכנראה היתה מגיעה עזרה מרבנים או בעלי-בתים מחוץ לעיר. זכורני, כי פעם בא לבקר במסעדה שלנו הרב מנובויזקוב, הרב ר' שלמה יוסף זווין ז"ל, ואמר

שהוא שליחו של הרבי מלובאביץ'. נתקבלו, כנראה, כספים גם מהרבי מלובאביץ'. זכרנו על הרעש שנתחולל בעיר בקשר עם חתימת הרבנים. כנראה התפרסמו בעותני חוץ לארץ ידיעות על רדיפות היהודים ברוסיה, והשלטון היה מעוניין בהכחשה, לכן אסרו אז את רבי העיר ואילצו עליהם באיומים שונים ואילצו אותם לחתום על מכתב גלוי בעתון "אקטיאבי" כי אין רדיפות על הדת ברוסיה. המכתב נפתח בספקס מירמיהו: "ידרשו את שלום העיר, כי בשלום יהיה לכם שלום". נתנו הרב ר' מנדל גלסקין, הרב ר' יהושע הורודר, הרב ר' יחזקאל אברמסון, הרב ר' אייזיק מקרמניצ'ו וכו'. טענו בבית הכנסת: "הייתכן שרבינו יחתמו על מכתב כזה? הרי ידוע ברבים, כי אסרו על קיום 'חדרסי', ביטלו את השחיטה הכשרה, אי אפשר ללמוד תורה וכו'". אכן, יש להניח שעוד היה בנה לאיים, ואם למשל אישנו על ר' יהושע שישגורו את הישיבה כליל, ודאי שאיום כזה פעל עליו, והיה מוכן לחתום על מה שחתם, ובלבד שהישיבה תוסיף להתקיים.

היחס בין המתנגדים לחסידים

"מלים מספר על היחס בין המתנגדים לחסידים. ההבדלים ביניהם טושטשו, וברור היה לנו כי עליו לעורר איש לרעה. בישיבה שלו במינסק היה בחור אחד, ליפא מבוברייסק, שאביו היה חדיין החסיד בעירו. והוא אירגן קבוצת בחורים להליכה את "ליובאוויטשער טיטבלי" שהיה למעשה "בית-הכנסת הגדול של חסידי לובאביץ'", כמה פעמים בשבוע, ורבי אברהם ברוך פבוור היימספע, למד אותנו פרק ב"גיתא". למדנו את פרכי "שער היחוד והאמונה" ונחמדו שאלו את "שער התשובה". כמו כן קיימנו "התנועות חסידיות" בביתו הפרטי של "המשפיע", היינו שרים ינונים חסידים, וה"משפיע" חזר במנוח על דברי חסידות. **כשישפיע על כך אנא, שהיה ממשפחת מתנגדים, הוא סיפר לי כי בימי בחורו נסע ללובאביץ' ושהה שם בימים הנוראים, שכן רצה לעמוד על טיבה של חסידות הב"ד, ומסר לי כי שיחותיו בחסידות של הרשב"ץ, מורו של הרבי הקדוש מלובאביץ', עוד טעמו במי כותינות בשעתם.** "הרשב"ץ" היה אחד המסבירים הטובים ביותר של חסידות הב"ד, בתקופת לימודי במינסק היה קיים עוד קיבוץ בחורים בחרקוב. למדו אצל הרב ישראל ששה סולומון, הרב מואלאציגאנסק. וכן היתה ישיבה זמירמה בויטבסק וישיבת לובאביץ' בנעווע. אלה היו הקיבוצים של לומדי-תורה בוגמי. בראי נמצאו בודדים שלמדו אצל רבנים או אצל תלמידי-הכנסת. כשגלו אנשי חב"ד לגרוזיה, ניסו גם הם להקים מרכזי תורה.

קשרים עם ארץ ישראל לא היו קיימים. רק קשרי מכתבים פרטיים הותרו. פער קיבלנו מכתב מדודי אברהם-אבא אור, שהיה מנהל בית-ספר ביכנאל, ובו סיפר כי הרב ר' צבי יהודה קוק

עסק בהשגת סרטיפיקטים לבני ישיבה מרוסיה. מיד כתבתי מכתב והוספתי חידושי-תורה משלי ובקשתו שיואל לשלח לי סרטיפיקט. הרוסים דרשו שגם את כרטיס האניה לאניה הסוביטית יקנו אצל הסוכן שלהם בחו"ל בדולרים, וישיבת "מרכז הרב" קטנה כשבילי אצל יצחק הוז בתל-אביב, סוכן ה"יסטורטורפולטי", כרטיס אניה. כשבאתי ל"אינטוריסט" לטפל בענין נסיעתי לארץ, הודיעו לי על גזירה חדשה, כי גם תמורת הדרוכן צריך לשלם בדולרים, הייתי אובד-עצות. מגין לי דולרים? מנינו במכתבים כמה עסקים בחו"ל, ובכללם להרב מאיר הילדסהימר בברלין (הסתנה אלי ידיעה כי הוא עוסק בעניני ציבור), וכן לרבי מלובאביץ' שהיה אז כבר בברוקלין. לא קבלתי תשובה למכתבי, רק הרבי מלובאביץ' שלח לי 30 דולר. המיריות את הדולרים בכסף רסי וקיבלתי אישור על כך. כשהגשתי את הבקשה לדרוכן, הוספתי את האישור על הדולרים שהיו בידי. כשהגשתי למשרד הדרוכנים עמד תור דול של אנשים ולכולם ניתנה התשובה: נדחתה הבקשה. כשהגיע תורי, זכיתי לשמוע את המלים הנבואות: אתה מקבל דרכון. זה עשה רושם רב על האנשים. אם משהו מקבל דרכון, יש תקווה שכיום מן הימים יקבלו גם הם. וכן זכיתי לצאת מרוסיה יעלתי לארץ באמצע חקץ 1930. עד היום אני יודע למה הירש לי לצאת. נס מן השמים ממש!"

"כחתן בין האבלים"

הרב ר' בן ציון גרשון שליט"א מספר: "מינסק בעיקרה היתה עיר בנוסח ליטא, ושימשה מבצר עוז למתנגדי החסידות, עם כל זאת חדרה לתוכה תנועת החסידות, כשם שחדרה להרבה ערים ליטאיות אחרות, והאולנאיה החסידית גדלה והתבססה יפה בעיר, דבר שעורר תהילה את רוגנס של המתנגדים, וחתנה בה מאבק נגד התפשטותה של תנועת החסידות.

חסיד מינסק מספרים, כי הר"ק רבי מנחם-מנדל מוויטבסק, תלמידו הגדול של המגיד ממזריטש, נתקבל למגיד במינסק, אך הגיע פסח שני, הנהוג בהבלטת יגיד אצל החסידים, הוא הופיע בבית-הכנסת מלובב בבגדי לבן חגיגים כמנהג האדמו"רים. למרבה הצער, חל אותה שנה פסח שני ביום צום של הב"ב, ומשראו בעלי הבתים את המגיד שמראהו כ"יחתן בין האבלים", הראגים הדבר ביותר, והם עמדו וגירשוהו מן העיר... חסידי ליובאוויץ' מראים היו על מקוה הרבה על די בית-כנסת שבה טובל היה רבי מנדל מוויטבסק.

ברם, כשם שאירע גם במקומות אחרים, לא הצליחה ההתנגדות לעצור מעד הגל הגואה של החסידות, והיא תקעה בסופו של דבר יתד טאמן במקום. הוקמו בתי-כנסת של חסידים (שטיבלאק) שונים: **בית-כנסת ממואר במרכז העיר של חסידי ליובאוויץ', בית-כנסת חסידי ליובאוויץ' של ר' חיים קרעזשעמר, מגין חב"ד במדור העיר מערעסאן, בית-כנסת חב"ד של האחים קאמאקאו** — הללו אף החזיקו אצלם

"חזור" (מרצה ממאיר חסידות) משלהם, ר' חיים חאנין, אחד מזקני חב"ד, בית-כנסת של חסידי קוידאמו, בית-כנסת של חסידי סלונים.

נקבעו שיעורים ללימוד חסידות, אדמו"רים מופיעים היו ויערכים שולחנות" לחסידים. ידוע ביקורו כבר בשנת תקצ"ה (1835) של האדמו"ר החביב במינסק רבי מנחם-מנדל שהתפרסם, על שם ספרו, בשם "היצמח צדק". הוא נתקבל כבוד רב ובפאר בעיר, ותושבי מינסק והסביבה צבאו בהמוניהם על דלתות משכנו, בבקשם לזכות לראות פניו ולשמוע דבריו. ונפש במינסק עם הגאון רבי דוד-טבלי ורבי

למרות המצב הקשה

בשמונים השנה

האחרונות, התנהלו חיי

תורה וחסידות עד לשנים

האחרונות ממש, אף כי

בתנאי מחתרת, בהדרגתם

הישיבה של הר"ק

נ"ע ושל הרבי שליט"א

זכירה ישיבתו יאלעש. רבי דוד טבלי אף עמד אתו בקשרי אלות-ותשובות בהלכה, שנתפרסמו בספרים ("יצמח צדק" ו"נחלת דוד").

מן האדמו"רים האחרונים שהיו מבקרים במינסק היו רבי שמואל וינברג האדמו"ר מסלונים ורבי יוסף פערלאוויץ' האדמו"ר מקוידאנוב. זה האחרון נפטר במינסק באמצע תפילתו בבית-הכנסת לפני התיבה, ונקבר שם.

מטעם הרבי מליובאוויץ' נשלחו משפיעים (רבנים ומורים רוחניים) ל"חידושים להדריך את החסידים וללמד חסידות חב"ד.

אחד המשפיעים החשובים היה הרב הצדיק רבי אברהם רומאטאו, אביו של הרב החסיד המקובל ואחד מגדולי התורה, רבי שלום שכנא רומאטאו, שהיה רב בעיירה קליטשעו שבפלך מינסק ונפטר בשנת תרפ"ח במינסק, בחשאיורו אחרינו כתב-יד בבלה.

המשפיע האחרון שנשלח למינסק ע"י כ"ק האדמו"ר מליובאוויץ' רבי שלום-צבי שניאורסון (אחרי המשפיע ר' אלימלך שקדס לו), היה רבי אברהם ברוך פלונער מאמצע. הוא אלו טאמן בית הרב, גדול בתורה ובחסידות, רב שרונות ובעל מרץ. בשל פעילותו נאסר על ידי הגפאי, והואשם שקיבל הוראות בכתב מהרבי מליובאוויץ' שבהוצאתו (מהמקום שעבר אלו לאחר מאסרו ברוסיה) לארגן "חדרים" וישיבות ולחזק את הדת ברוסיה הסוביטית.

רבי אברהם ברוך קירב את הגורל לחסידות וקבע אף שיעורי חסידות לבני-ישיבות ליטאיות שלמדו אז במחתרת. הוא הגולה על ידי השלטון הסוביטי ונספה בגלותו שבסיביר.

כן היתה מיוסס עיר רבת-אנפין ביהדות ומעין לא אכזב לכל הרוצים בבלה." ■